

доктора пед. наук : 13.00.05 / Ольга Володимирівна Безпалько. – Луганськ, 2006. – 537 с.

2. Блейхер В. М. Толковый словарь психиатрических терминов [Електронний ресурс] / В. М. Белейхер, И. В. Крук. – Режим доступу: <http://fictionbook.ru>

3. Гошовський Я. О. Ресоціалізація депривованої особистості : монографія / Я. О. Гошовський. – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.

4. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика монографія / І. Д. Зверева. – К. : Правда Ярославичів. – 1998. – 333 с.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х. : ПП «ІГВІН», 2007. – 96 с.

6. Наливайко В. С. Ресоціалізація осіб, звільнених з місць позбавлення волі: теорія і практика : навч. посіб. / В. С. Наливайко. – Луцьк Місійна книжкова фабрика «Християнське життя», 2001. – 120 с.

7. Парфанович І. І. Система виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми : навч. посіб. / І. І. Парфанович. – Тернопіль : ТИПУ, 2005. – 175 с.

8. Психологическая энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mirslovari.com>.

9. Соціальна педагогіка : підр. / [ред. А. І. Капська]. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 256 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-32>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

Михайлишин У. Б.

*доктор психологічних наук,
професор кафедри психології*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Однією з актуальних проблем сучасної психологічної науки є проблема професійної діяльності людини. Адже завдяки професійній діяльності відбувається становлення особистості, як спеціаліста.

Як і всякий інший процес, трудова діяльність поряд із позитивним ефектом (входження в суспільство, освоєння та відтворення його

матеріальних і духовних цінностей та ін.) може привести і до негативних явищ. Одним із них є професійна деформація.

Під професійною деформацією розуміються деструкції, які виникають у процесі виконання професійної діяльності і негативно впливають на її продуктивність, спотворюють особистісні якості, сприяють накопиченню негативних ознак.

Так, в словнику Б. Г. Мещерякова та В. П. Зінченко професійну деформацію особистості визначено як когнітивне викривлення, психологічну дезорієнтацію особистості, що формується під постійним тиском зовнішніх та внутрішніх чинників професійної діяльності та призводить до формування специфічно-професійного типу особистості [9].

Г. Д. Трунов феномен професійної деформації визначає як проникнення «Я – професійного» в «Я – людське», маючи на увазі, що при професійній деформації вплив професійних рамок і установок не обмежується виключно професійною сферою. Тобто після виходу людини з професійної ситуації не відбувається її природного «виправлення», тому навіть в особистому житті людина продовжує нести на собі «деформуючий відбиток» своєї професії [11].

Професійна деформація – це «певний знак, який професійна діяльність накладає на людину». У такому разі безпосереднім проявом професійної деформації, пише С. Х. Асадулліна, є професійна поведінка в непрофесійній ситуації [1]. В. А. Магда виділяє 4 блоки в структурі професійної деформації: емоційно-вольовий, когнітивний, поведінковий, особистісний, де в останньому надає особливого значення самооцінці й самосприйняттю [8]. Професійна деформація виникає «у осіб з високим рівнем домагань, пристрасним захопленням діяльністю та ранньою і надмірно вузькою професійною спеціалізацією». В той же час А. Лукіячук проблему професійної деформації в цілому та емоційного вигорання зокрема вбачає у формуванні фальшивої, штучної професійної ідентичності, керованому фіктивними цілями, як-от модою, престижем чи конформністю [7]. Дослідник М. С. Корольчук припускає, що професійна деформація особистості як надмірне загострення специфічних її рис має компенсаторний характер і з більшою ймовірністю виявляється в осіб з невисоким рівнем професійних здібностей [5].

Чинниками професійної деформації є стереотипи мислення та діяльності, соціальні стереотипи поведінки, окремі форми психологічного захисту: раціоналізація, проекція, відчуження, заміщення, ідентифікація. Утворення деформації, на думку авторів, ініціюється професійною стагнацією спеціаліста та акцентуацією рис характеру, однак головним чинником її розвитку залишається сама професійна діяльність.

Сенситивним періодом для виникнення професійної деформації особистості традиційно вважають час переживання нею професійної кризи. Н. Б. Іванцова розкриває ключові ознаки професійної кризи: це «втрата відчуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переоцінки себе, зниження власної оцінки, втота, виникнення відчуття вичерпаності своїх можливостей» [4].

Сучасні психологічні дослідження показали високу схильність до професійних деформацій працівників соціономічних професій (лікарі, психологи, педагоги).

Розглянемо особливості професійної деформації, притаманні психологам. Результати емпіричного дослідження В. Н. Петрової показали, що професійна деформація особистості психолога включає: тенденцію до відмови від будь-якої діяльності в ситуаціях невдач; тенденцію до розширення сфери економії емоцій, зниження емоційної насиченості життя професіонала; пасивну стратегію розв'язання проблем; песимістичну установку на появу професійних проблем і невдач [10].

За даними емпіричного дослідження І. Хоржевської, найтипівішими ознаками професійної деформації особистості психолога є негативна комунікативна установка (у 60 % опитаних) та знижений рівень емпатії (у 70 %) [13].

Н. В. Циба зазначає, що однією з професійної деформації психолога є розвиток гіперконтролю над своєю поведінкою, що обмежує потенціал природності, щирості й конгруентності у повсякденному житті психолога.

Під час консультацій, групової роботи, сеансів психотерапії психолог повинен жорстко контролювати свою поведінку-слова, пози, жести. Ця навичка автоматично переноситься у сферу неформального спілкування, психолог миттєво реагує на зміну пози співбесідника, постійно відстежує напрям його погляду, навіть зміну глибини дихання. Підкоряючись професійному «інстинкту», він весь час класифікує інших людей, « ставить діагноз», хоча це абсолютно не потрібно [14].

В. Л. Бозаждиев до професійних деформацій психолога зараховує гіперконтроль за поведінкою, втрату безпосередності, прагнення розкласифікувати людей, підозрілість (коли будь-яке запитання чи прохання висловити свою думку розцінюється як перевірка на компетентність), гіпервідповідальність за оточуючих (прагнення розрадити, заспокоїти, поправити чуже життя), гіперпровину (відчуття відповідальності за всі події свого життя без винятків), втрату почуття гумору [2]. Такий образ психолога є не лише типовим на сьогодні, але й

заохочується суспільством: неначе психолог повинен власноруч розв'язати проблеми кожного, хто до нього звертається. Прагнення відповідати такому образу апіорі приречене на фіаско, коли ж воно приймається особистістю за ідеальне – відбувається її суттєва професійна деформація.

О. Б. Дубчак вважає, що у психологів професійна деформація проявляється у прагненні маніпулювати іншою людиною, нав'язувати «бажану» картину світу, не узгоджуючи це з ціннісно-сисловою сферою іншої особистості [3].

Д. Трунов до ознак професійної деформації психолога спершу зараховує такі: пояснення життєвих проблем психологічними причинами; набуття навички раціоналізації своїх проблем; самоспостереження, яке знерухомлює і позбавляє спонтанності; гніт професійних обов'язків і навичок; комплекс «чоботаря без чобіт»; пошук людей, які потребують психологічної допомоги; втрата здатності дивуватись; професійний цинізм [12]. Пізніше дослідник додає до цього переліку низку не менш частих ознак: це проектування негативної проблематики на себе і своїх близьких; нав'язлива діагностика себе й своїх близьких; консультування оточуючих; виконання ролі «вчителя»; раціоналізація, стереотипізація та зменшення чутливості до живого досвіду; перенасичення спілкуванням; емоційна холодність [11].

Стосовно часових аспектів професійної деформації, В. Л. Бозаджиев відзначає, що психологам притаманна рання професійна деформація, в порівнянні з представниками інших фахів. Автор доходить до висновку, що вже на третьому курсі майбутні психологи переживають першу кризу професійного становлення пов'язану зі злиттям «Я» професійного й особистісного та нав'язливим діагностуванням і інтерпретуванням всього довколишнього. Це явище, у разі успішного розв'язання кризи, має закінчитись певним відмежуванням професійного та інтимного просторів самоздійснення, якщо ж цього не станеться – відбудеться прогресування професійної деформації особистості психолога [2]. Підтримує ідею розвитку професійної деформації ще на етапі професійного навчання і О. М. Косолапов [6].

У підсумку зазначимо, що професія психолога пов'язана із різноманітними проблемами, неблагополуччям, стражданнями, труднощами у житті людей. Це проявляється у підвищеному рівні психологічного навантаження, яке здатне привести фахівця до професійних деформацій.

Література:

1. Асадуллина С. Х. Теория и практика разрешения виртуального конфликта : монографія. СПб. : Нестор, 2009. 327 с.

2. Бозаджиев В. Л. Профессиональные деформации личности психолога / В. Л. Бозаджиев. *International journal of experimental education*. 2011. № 3. С. 68-70.

3. Дубчак О. Б. Профілактика професійної деформації особистості вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2011. Т. 2, Вип. 6. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2011_6/20.pdf

4. Иванцова Н. Б. Периодизация професійного розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць*. 2010. Т. 8., Вип. 7. С. 105-114.

5. Корольчук М. С. Рівні професійної придатності фахівця в структурі вторинної адаптації. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Психологічні науки*. 2010. Вип. 82, Т. 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/psy/2010_82_1/korolchuk1.pdf

6. Косолапов О. М. Професійна деформація працівників ризиконебезпечних професій. *Вісник національної академії оборони*. 2010. № 1 (14). С. 114-117.

7. Лукіянчук А. М. Професійна ідентичність як аспект формування особистості майбутнього педагога в сучасних умовах. *Гуманітарний вісник*. № 26. С. 388-393.

8. Магда В. А. Дослідження проявів професійної деформації фахівців керівного складу ОВС крізь призму самосприйняття власної особистості. *Вісник національної академії оборони*. 2010. № 1 (14). С. 146-150.

9. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. М., 2002. 630 с.

10. Петрова В. Н. Профессиональные деформации и «размывание» образа будущего у школьных психологов. *Сибирский психологический журнал*. 2005. – № 22. С. 91-94.

11. Трунов Д. И снова о «профессиональной деформации». *Психологическая газета*. 2004. № 6. С. 32–34.

12. Трунов Д. О профессиональной деформации практического психолога. *Психологическая газета*. 1998. № 1. С. 12-13.

13. Хоржевська І. Особистісні зміни фахівця як наслідок професійної деформації. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. К., 2009. Вип. 16. С. 207-212.

14. Циба Н. В. Професійне самовизначення та феномен професійної деформації психологів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 145-149.